

УДК 343.132

Ю.Д. СТРИНАТКО, Національна академія внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ключові слова: міжнародна правова допомога, процесуальні дії, кримінальне судочинство, договірна сторона

Прийняття 13.04.2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) стало вагомим кроком у напрямі приведення національного законодавства України до вимог міжнародних стандартів та його демократизації. Поряд із цим новий КПК України вніс чимало нових, на перший погляд, незрозумілих та нереалістичних положень, що викликали як позитивні, так і негативні відгуки, у зв'язку із чим породжено дуже багато дискусій. Беручи до уваги той факт, що й до прийняття нового КПК України науковцями не було обрано єдиного підходу до дефініції «міжнародна правова допомога (далі – МПД) у кримінальному провадженні», вона викликала неоднозначні, а інколи взагалі полярні бачення вчених, які співставляли її з «міжнародним співробітництвом», «міжнародною взаємодією», «міжнародною взаємодопомогою», «міжнародною співпрацею» та іншими поняттями, а тому прийняття КПК України ще більше посилює цікавість до поняття МПД у кримінальному провадженні та створило необхідність у сучасному науковому дослідженні даної дефініції та її ознак.

Аналізуючи останні наукові праці у сфері МПД у кримінальному провадженні, необхідно відмітити, що приділяли свою увагу різним питанням такі вчені, як М.І. Пашковський, І.В. Лешукова, М.І. Смирнов, Т.С. Гавриш та ін. Разом з тим прийняття нового КПК України зумовлює необхідність до формування сучасних підходів як до поняття МПД у

кримінальних справах, так і до виділення її ознак. Тому мета та завдання дослідження полягають у формулюванні поняття та виділенні ознак МПД у кримінальних справах.

Досліджуючи поняття міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, варто звернути увагу на те, що до прийняття нового КПК України вчені намагалися визначити поняття МПД у кримінальних справах.

Серед українських правників доцільно згадати М.І. Пашковського та його підхід до МПД у кримінальних справах. Він відносить її до одного з основних процесуальних видів взаємодії у кримінальному судочинстві, а також надає визначення у вузькому та широкому значеннях. У вузькому – виконання (або надання допомоги у проведенні) процесуальних дій на території іноземної держави: провадження слідчих дій, вручення документів, передача предметів, надання документів та виконання інших процесуальних заходів (наприклад, надання допомоги у конфіскації майна); представництво та захист інтересів власних громадян на території іноземної держави [1, с.49], а у широкому – здійснення багатогранної діяльності, тобто включаючи до неї і екстрадицію, і передачу кримінального провадження [1, с.61].

Проте, аналізуючи надане М.І. Пашковським визначення, виникає наступне питання: чи слід МПД у кримінальних справах вважати одним з процесуальних видів взаємодії у кримінальному судочинстві? Щоб надати на нього відповідь слід спочатку звернутись до Великого тлумачного словника сучасної української мови. У ньому сказано, що взаємодія – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [2, с.125]. Погодженість же виражається у досягненні спільної згоди. У такому випадку МПД у кримінальних справах слід розглядати як процесуальні дії, щодо яких досягнуто спільної згоди між компетентними органами декількох держав. Фактом погодження буде укладення міжнародних договорів, підписання міжнародних конвенцій.

Зважаючи на те, що термін «взаємодія» є адміністративно-правовою категорією, а тому

доцільно звернутись до праць адміністративістів з метою більш повного дослідження даної дефініції. Так, досить слушно стверджують С.К. Гречанюк [3, с.76] та Ю.С. Назар [4, с.158] про наявність спільної мети, якою, у нашому випадку, можна назвати боротьбу із злочинністю.

Досліджував взаємодію і О.Г. Колб, який говорить про характерні для неї спільні цілі і завдання [5, с.288], а також відзначив, що взаємозв'язок чи взаємні дії можливі за наявності певних умов:

а) у взаємодії мають брати участь як мінімум два суб'єкти. Це означає, що кожен з учасників має ясно усвідомлювати, що він є суб'єктом взаємодії і виконує покладені функції разом з іншим суб'єктом;

б) має бути окресленою спільність цілей і завдань для всіх учасників взаємодії. Роз'єднаність, як показує практика, призводить до втрати змісту взаємодії. Говорячи про єдність завдань і цілей, необхідно відзначити, що боротьба зі злочинністю, захист законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб та в цілому правопорядку, є єдиним завданням для всіх правоохоронних органів. Виконання цих завдань складається з ряду послідовних етапів, більш конкретизованих за своїм змістом [5, с.288].

Отже, чи буде при наданні МПД у кримінальних справах така умова існування взаємодії, як участь мінімум двох суб'єктів? Для цього ми звертаємось до наукових праць кримінально-процесуалістів. Зокрема, під правовою допомогою у кримінальних справах І.В. Лешукова розуміє форму співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, що полягає у здійсненні на основі взаємності допустимих за національними законами і міжнародними угодами дій, котрі сприяють виявленню злочинів, їх розслідуванню і судовому розгляду по них, а також забезпеченні виконання вироків та інших рішень судових органів [6, с.25].

М.І. Смирнов зазначає, що правова допомога у кримінальних справах – це передбачена міжнародними договорами, національним кримінально-процесуальним законодавством

або заснована на принципі взаємності діяльність компетентних органів запитуваної договірної сторони з проведення на її території або сприяння в проведенні на території запитуваної договірної сторони процесуальних дій з метою сприяння розслідуванню, розгляду і вирішенню кримінальної справи, що знаходиться в провадженні компетентних органів запитуваної договірної сторони [7, с.34–35].

Слід звернути увагу на надане визначення правової допомоги у кримінальних справах Т.С. Гавриш, яка зазначила, що це передбачена міжнародними договорами або заснована на умовах взаємності діяльність компетентних органів запитуваної держави по провадженню на її території процесуальних дій (а у випадках, прямо передбачених міжнародним договором, і оперативно-розшукових заходів) у зв'язку з виконанням слідчих чи судових доручень компетентних органів запитуваної держави з метою надання сприяння в розслідуванні і розгляді кримінальної справи шляхом збирання і надання доказів, виконання процесуальних рішень, забезпечення відшкодування збитку, заподіяного злочинцем, а також прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, здійснювана незалежно від територіальних меж, особливостей національного законодавства і правозастосовної практики держав, що співробітничать [8, с.24–25].

Проаналізувавши вищезгадані визначення МПД у кримінальних справах ми прийшли до висновку, що така допомога виражається у діяльності компетентних органів запитуваної договірної сторони. Діяльність же запитуваної сторони полягає лише у надісланні відповідного запиту, але надання МПД у кримінальних справах починається вже після отримання такого запиту, тобто не охоплюється визначенням МПД у кримінальних справах. Означене вказує на відсутність при наданні МПД другого суб'єкту, а у такому разі визнавати МПД у кримінальних справах видом взаємодії буде навряд чи правильно. Однак взаємдією можна назвати міжнародне співробітництво у боротьбі з злочинністю загалом, а також взаємне надання МПД у кримінальних

справах зокрема, або, як визначав КПК України 1960 р. – надання і отримання МПД у кримінальних справах. У свою ж чергу МПД лише з боку однієї договірної сторони, з недотриманням засад взаємності, не можна вважати взаємодією.

З метою більш повного обґрунтування нашого підходу до поняття МПД у кримінальному провадженні ми звертаємось до положень нового КПК України, зокрема до ст.544 де бачимо, що за відсутності міжнародного договору України МПД чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності (ч.2 ст.544). У даному випадку звертаємо увагу на такі слова – «засадах взаємності». Законодавець же у ч.3 згаданої статті уточнює такі засади взаємності – уповноважений (центральний) орган України розглядає запит іноземної держави лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності. Але у випадку надіслання запиту Україною, як запитуючою стороною, інша держава порушить письмові гарантії розглянути відповідний запит України, або розгляне і необґрунтовано відмовить у наданні МПД, то знову ж таки не можна назвати таку МПД у кримінальному провадженні взаємодією, оскільки, розгляд запиту і надання МПД дещо різні поняття, так як МПД бере свій початок по завершенню розгляду запиту (за позитивним результатом розгляду). А тому досить вірно законодавець прописав відповідні норми у ст.471 КПК України 1960 р., а саме, що надання та отримання МПД допускається за відсутності міжнародного договору України з відповідною іноземною державою в разі наявності письмових гарантій взаємності надання аналогічної допомоги у майбутньому. Тобто, того часу законодавцем чітко вказувалось на письмові гарантії саме надання допомоги. Що не вдалося зробити законотворцю у КПК України 2012 р., зокрема у частинах 2 і 3 ст.544, де зазначається не наявність письмових гарантій взаємності надання допомоги у майбутньому, а лише прийняття і розгляд за-

питів, а з боку України лише розгляд (не зовсім зрозуміла позиція законодавця щодо необґрунтованого зменшення зобов'язань для України). До того ж, варто відзначити, що Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 р., ратифікований Україною лише 01.06.2011 р., зазначає, що «сторони зобов'язуються надавати без зволікання одна одній відповідно до положень цієї Конвенції якнайширшу взаємну допомогу в провадженні...» [9].

Після ж прийняття нового КПК України можна констатувати той факт, що наукові доробки у сфері дослідження поняття МПД у кримінальному провадженні майже відсутні, у зв'язку із цим варто звернутись до позиції законодавця щодо поняття МПД.

Так, новий КПК України у ст.541 під МПД визначає проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [10].

Слід погодитись із авторами науково-практичного коментаря нового КПК України щодо виокремлення таких ознак МПД: 1) специфічний суб'єктивний склад – виключно компетентні органи держави; 2) специфічний фактичний склад – полягає у проведенні компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для іншої держави; 3) метою є надання допомоги у досудовому розслідуванні, судовому розгляді або виконанні вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [11, с.459].

Зважаючи на те, що у межах даної статті ми розглядаємо МПД у кримінальному провадженні, то нами пропонується виділяти такі її ознаки: 1) надання такої допомоги виключно компетентними органами запитуваної держави; 2) виражається у проведенні процесуальних дій, що містяться у запиті запитуючої сторони; 3) властива спільна мета – боротьба із злочинністю.

Для більш повного дослідження МПД у кримінальному провадженні слід зупинимось на деяких із згаданих ознак. Щоб з'ясувати, які ж органи слід вважати компетентними у наданні МПД у кримінальному провадженні треба звернутись до ст.541 КПК України 2012 р., у якій зазначено, що компетентний орган – орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з цим розділом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги [10]. Отже, для компетентного органу запитуючої сторони будуть характерні такі ознаки: а) здійснення кримінального провадження, щодо якого є потреба у запитуванні МПД; б) наявність повноважень щодо звернення із запитом про МПД у кримінальному провадженні; для компетентного органу запитуваної сторони буде притаманна лише така ознака, як наявність повноважень щодо забезпечення виконання запиту про надання МПД.

Такими компетентними органами в Україні є: 1) органи досудового розслідування – слідчі підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань; 2) органи прокуратури; 3) суди.

Другою ознакою МПД у кримінальному провадженні, як вже відзначалось, буде проведення процесуальних дій, що містяться у запиті запитуючої сторони. При розкритті процесуальних дій доцільно звернутись до обсягу правової допомоги, визначеному ст.6 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р., ратифікованої Україною 10.11.1994 р. Такою допомогою є: виконання процесуальних і інших дій, передбачених законодавством запитуваної договірної сторони, зокрема складання і пересилання документів, проведення обшуків, вилучення, пересилання і видачі речових доказів, проведення експертизи, допиту сторін, обвинувачених, свідків, експертів, порушення карного переслідування, розшуку і видачі осіб, що вчинили злочини, визнання і виконання судо-

вих рішень по цивільним справам, вироків у частині цивільного позову, виконавчих написів, а також шляхом вручення документів [12]. Подібні ж дії знайшли своє відображення і у новому КПК України. Так, ст.542 визначає, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження [10].

Отже, МПД у кримінальному провадженні – це врегульована законодавством діяльність компетентних органів запитуваної сторони з проведення процесуальних дій, що містяться у запиті договірної запитуючої сторони, об'єднаної спільною метою – боротьби зі злочинністю.

Проведене дослідження надало можливість не лише сформулювати поняття МПД у кримінальному провадженні і визначити його ознаки, а й проаналізувати поняття компетентного органу договірних сторін. Так, автор статті дійшов висновку, що для запитуючої сторони будуть характерні такі ознаки: а) здійснення кримінального провадження, щодо якого є потреба у запитуванні МПД; б) наявність повноважень щодо звернення із запитом про МПД у кримінальному провадженні; для компетентного органу запитуваної сторони буде притаманна лише така ознака, як наявність повноважень щодо забезпечення виконання запиту про надання МПД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пашковський М. І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Пашковський Микола Іванович. – О., 2002. – 243 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
3. Гречанюк С. К. Взаємодія Державної кримінально-виконавчої служби України з публічними інституціями : монографія / С. К. Гречанюк. – Ірпінь : Нац. ун-т держ. податкової служби України, 2011. – 400 с.
4. Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Назар Юрій Степанович. – Л., 2007. – 210 с.
5. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Колб Олександр Григорович. – К., 2007. – 510 с.
6. Лешукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Лешукова Ірина Володимирівна. – Х., 2004. – 217 с.
7. Смирнов М. І. Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Смирнов Максим Іванович. – О., 2005. – 258 с.
8. Гавриш Т. С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Гавриш Тетяна Степанівна. – Х., 2004. – 224 с.
9. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : від 8.11.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_518.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D1%94-17/paran188#n188>.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. Т. 2 / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Х. : Право, 2012. – 664 с.
12. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : від 22.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

Стринатко Ю. Д. Поняття та ознаки міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні / Ю. Д. Стринатко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 880–884 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cjdukp.pdf>

Проаналізовано наукові підходи до поняття міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні та визначено її ознаки.

***

Стрынатко Ю.Д. Понятие и признаки международной правовой помощи в уголовном производстве

Проанализированы научные подходы к понятию международной правовой помощи в уголовном производстве и определены ее признаки.

***

Strinatko Ju.D. Concepts and Signs of an International Legal Assistance in Criminal Proceedings

Scientific approaches to the concept of international legal assistance Concept and characteristics of international legal assistance in criminal proceedings and defined its characteristics analyzed.